

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

gebrek aan *holding* dat ze bij de ouders misten. Zo vatte spreekster zelf tot slot haar ideeën samen.

Traditioneel benaderde de laatste spreker de thematiek vanuit een breed filosofisch-antropologisch standpunt. Lieven De Cauter, cultuurfilosoof, stal werkelijk de show met een geanimeerd betoog met veel zijsprongen. Dit maakte zijn uiteenzetting soms wel moeilijk te volgen. In een eerste deel had hij het lichtjes badinerend over de betekenis van het spel in zijn breedste betekenis. Spel, zo betoogde hij, kan meerdere functies vervullen, maar bestaat uiteindelijk om zichzelf, zoals kunst. Spel activeert bij de mens allerlei infantiele en imaginair posities. Met Levi-Strauss onderscheidt hij spel van ritueel. In een tweede deel had hij het over een actueel verschijnsel, de zogenaamde *reality games* die we voornamelijk via de televisie in huis krijgen, type *Big Brother*, *Temptation Island*. Hij noemde dit 'psychotische spelen' omdat de grens tussen fictie en realiteit vervaagt of zelfs verdwijnt. In tegenstelling tot het klassieke spel zijn er hier geen duidelijk afgegrensde speelruimte, geen klare spelregels maar steeds wisselende 'deregulerende' spelregels en geen fair play tussen de spelers onderling: iedereen is iedereen vijand. Een uitnodigende analyse. Tot slot introduceerde hij het begrip 'heterotopia' van Foucault als de echte ruimte waar het spel zich situeert: een derde sfeer naast en tegengesteld aan het economische en het politieke — in de betekenis die de Griekse filosofen hieraan gaven — tegengesteld ook aan het private en het publieke. In deze ruimte situeren zich cultuur, literatuur, sport, ontspanning. Hij verwees hierbij naar het Griekse drama. Als afsluiting van de dag was dit een stevige doordenker.

In het geheel viel op hoe de sprekers goed afgestemd waren op elkaar en diverse facetten van eenzelfde thematiek vertolkten. Een gemeenschappelijke basisinspiratie was duidelijk voelbaar. Op zich is dit een verdienste van organisatoren en sprekers, des te meer daar het hier een weinig afge-

lijnde thematiek betreft. Er vallen ook niet direct technische of methodische consequenties te bedenken rond deze invalshoek. Eerder zelfs een pleidooi om binnen de techniek ruimte te creëren voor spontaneïteit, inventiviteit en verrassing. De onvermijdelijke verwijzingen naar het *Fort-daspeel* en naar de transitionele ruimte van Winnicott waren er wel, maar dat was niet de kern van de boodschap. Het was vooral een aanzet tot openheid voor het ongewone en het verrassende, wat niet direct in precieze begrippen te vatten is, zoals de afsluitende discussie ook aantoonde.

Deze nogal ongewone studiedag wekte een frisse, inspirerende indruk. Vreemd dat we, zoals een der sprekers in de vraagstelling opmerkte, dit in al onze ernst opnieuw moeten ontdekken.

Wat willen vrouwen nu eigenlijk — Moderne inzichten in de vrouwelijke identiteit

Verslag van

In den beginne was de vrouw
[Amsterdam, 23 september 2005]

MIEKE VAN DER SCHOOT

Het veertig jaar psychoanalytisch werkzaam zijn van Karin Mispelblom Beyer-Broeshart was voor de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse en het Nederlands Psychoanalytisch Instituut aanleiding een symposium te organiseren. De jubilaris is psychologe en psychoanalytica, werkzaam in eigen praktijk te Amstelveen en opleider bij de NVPA waar zij ook veel bestuurlijke werkzaamheden heeft verricht. Dit symposium was een goede manier om het jubileum in bredere kring te vieren en om daarnaast een overzicht te geven van de nieuwe in-

zichten in de vrouwelijke identiteit, het onderwerp waar zij zich veel mee heeft beziggehouden.

Dagvoorzitter Frans Schalkwijk merkte in zijn inleiding op dat de theorieën van Freud over de vrouwelijke ontwikkeling weliswaar niet klopten maar dat hij toch niet van plan was daar namens de mannelijke analytici excuses voor aan te bieden. Tenslotte waren er vanaf het begin van de psychoanalyse ook vrouwelijke psychoanalytici geweest, die blijkbaar Freud ook niet tot andere gedachten hadden kunnen brengen. Maar dat zou ook geen gemakkelijke opgave zijn geweest. Freud legt in college xxxiii, *Die Weiblichkeit*, uit hoe hij zich tegen kritiek van vrouwelijke collega's gemakkelijk kon verweren: 'Wij behoeften maar te zeggen: «Dit geldt niet voor u. U bent een uitzondering, op dit punt meer mannelijk dan vrouwelijk»' (Freud 1930, p. 132).

Daarnaast gaf Freud natuurlijk ook de aanbeveling dat wie meer van de vrouw wil begrijpen bij zijn eigen ervaringen te rade moet gaan of moet wachten op de verdere ontwikkeling van de wetenschap. Hiernaar verwees Max Westerborg die Mispelblom mocht toespreken. Hij vertelde hoe zij, destijds tegen de stroom in, haar gedachtegang ontwikkelde en hypotheses toetste in het contact met anderen en in het werk.

In de eerste voordracht gaf Mispelblom een prachtig overzicht van de recente psychoanalytische inzichten in de vrouwelijke identiteitsontwikkeling. De ideeën van Freud over de vrouwelijke ontwikkeling zijn voor moderne analytici nu echt wel verleden tijd. Wel is nog relevant de uitspraak van Freud dat de anatomie de ontwikkeling bepaalt. Mispelblom gaat in op de betekenis van het geslacht van het kind in de relatie tot de primaire verzorger, meestal de moeder. Separatie-individuele en het verwerven van autonomie kan voor vrouwen bemoeilijkt zijn door de band van het kleine meisje met haar moeder. Hoe de moeder haar eigen vrouwelijkheid beleeft en de waarde die ze daaraan toekent, geeft zij al vroeg aan haar dochter door. Het onduide-

lijke beeld van haar eigen genitaal, dat niet zoals de penis van het jongetje duidelijk zichtbaar is en waar in de opvoeding vaak ook geen naam voor is, kan bijdragen aan een zekere emotionele desoriëntatie bij het meisje. Onzekerheid over lichaamsgrenzen kan angst oproepen voor penetratie of voor bevallingen. Overigens hebben veel meisjes wel een stevige positieve lichaamsbeleving. Wat de inhoud van Boven-Ik en Ik-ideaal betreft is nogal eens te zien dat vrouwen tegenstrijdige opdrachten beleven (bijvoorbeeld: doe ik genoeg voor mijn werk, ben ik er genoeg voor mijn kinderen?). Om dit te kunnen integreren is een flexibel Boven-Ik vereist dat steeds weer keuzes kan maken. De klassieke psychoanalytische opvatting was dat vrouwen zich moesten identificeren met de moederfiguur, maar tegenwoordig meent de psychoanalyticus dat de vader niet alleen als een erotisch object maar ook als een identificatie- en ondersteuningsfiguur belangrijk is. Identificaties met aspecten van beiden moeten samenkomen in een identiteitssynthese.

De penis speelt hierbij geen letterlijke anatomische rol maar kan wel zowel voor jongens als voor meisjes symbool zijn van afgrenzing of macht. Mispelblom waarschuwde voor het gevaar universele, voor iedere vrouw gelijke patronen te verwachten. Juist door de psychoanalyse moet het voor ieder mogelijk zijn een eigen individuele unieke ontwikkeling door te maken, een eigen creatief proces te volgen.

In de tweede voordracht over de stand van zaken in het 'nature-nurture'-debat op het gebied van de man-vrouwverschillen maakte Margit Deben-Mager duidelijk dat het niet de genen alleen zijn, noch de hormonen, noch de uitwendige geslachtsorganen die de sekse van een individu definiëren. Zowel het tot uiting komen van genetische informatie als de effecten van geslachtshormonen op de hersenen staan onder invloed van omgevingsfactoren. Een voorbeeld is het experiment bij ratjes waarbij onderzoekers de vrouwtjespups net zo stimuleerden als de moeder dat deed met

de mannetjespups. Deze vrouwelijke pups kregen in de volwassenheid een mannelijk voortplantingsgedrag en mannelijke hormoonwaardepatronen. Door de dynamische wisselwerking tussen omgeving, geslachtshormonen, hersenen, genexpressie, gedrag en cognitie zijn we allemaal unieke en complexe mengsels van mannelijke en vrouwelijke karakteristieken.

De derde voordracht over de rol van schaamte in de onderwerping van vrouwen werd gehouden door Irene Matthis, hoogleraar en opleider bij het Zweeds Psychoanalytisch Instituut. Zij ging in op het primaat van de fallus, zowel in het werk van Freud als in een lange maatschappelijke patriarchale traditie en betoogde dat deze opvatting niet genegeerd, maar geanalyseerd en 'gedeconstrueerd' moet worden. Matthis besprak eerst uitvoerig wat Freud over de seksuele ontwikkeling heeft geschreven. Daarna liet zij zien hoe de relatie tussen schaamte en vrouwelijkheid en geweld en mannelijkheid tot ideologie kan worden, en kan leiden tot onderdrukking en mishandeling van vrouwen. Haar verhaal eindigde met aandacht voor het trauma van de realisatie dat je maar tot één sekse kan behoren, iets dat volgens haar zowel mannen als vrouwen moeten verwerken. Waarschijnlijk doelde zij hierop toen zij later in de discussie tot verbazing van veel van de aanwezigen zei dat zij bij zowel haar kinderen als bij haar vijf kleinkinderen had geobserveerd dat de ontdekking van het geslachtsverschil een traumatische ervaring was.

In de laatste voordracht, *Het zogenaamde masochisme*, ging Marijke den Hollander-Meersma in op de door Mispelblom omschreven groep vrouwen die hard werken, toegewijde moeders zijn maar ook depressief zijn, onzeker, vaak vastzitten in destructieve relaties. Het gaat hier niet om masochisme als perversie zoals beschreven vanuit de drifttheorie, maar om herhaling van pathologische objectrelaties uit de eerste jaren van het separatie-individueelproces. Dit kan goed begre-

pen worden met de begrippen 'projectieve identificatie' (ongewenste eigen gevoelens bij de ander onderbrengen) en 'extractive introjection' (een begrip van Bollas: iemand eigent zich een deel van het psychisch leven van de ander toe en laat de ander leeg achter). In schadelijke partnerrelaties spelen deze mechanismen vaak een rol in de vorm van circulaire processen die leiden tot verwarring, emotionele desoriëntatie en een slecht functionerend observerend Ik. Agressie kan dan niet meer gericht worden en losmaking lukt dan ook niet uit een dergelijke relatie. Na een klinisch voorbeeld volgden suggesties voor behandeling.

Het was een geslaagd symposium dat ook liet zien dat de psychoanalyse met zijn tijd meegaat en zich ontwikkelt, en dat was ook wat Freud wilde en verwachtte.

Literatuur

FREUD, S. (1930). Colleges inleiding tot de psychoanalyse. Nieuwe reeks. *Sigmund Freud Nederlandse Editie: Inleiding tot de psychoanalyse 3* (p. 13-202). Meppel/Amsterdam: Boom.

Verslaving: het verborgen verlangen?

Verslag van

Zuchtigheid en afhankelijkheid
[Pittem, 29 september 2005]

WOUTER KEIRSE

Het is 29 september 2005 en ondertussen al de zevende tweejaarlijkse studiedag, gehouden te Pittem, ditmaal in samenwerking met de Vlaamse Vereniging voor Psychoanalytische Therapie en de Vlaamse Vereniging voor Gedragstherapie, met als titel *Zuchtigheid en Afhankelijkheid*. In dit verslag worden beknopt de psychoanalytische bijdragen besproken.